

lený obraz Konstantina Stanislavského, „nenáviděného a uznávaného“ režiséra, jehož de facto pro naše divadelníky rehabilituje důkladnou dokumentací jeho střetávání se sovětskou kulturní politikou. A ještě je tu esej o iniciátoru ruského postmodernismu Venediktu Jerofejevovi, jehož prezentuje jako „klíč k pochopení duše Ruska“.

Každá kapitola knihy I. Ryčlové má své specifikum, jež vyplývá z individuálního osudu a tvorby osobnosti, ale i ze subjektivního zaujetí autorky. Tak např. Vladimír Nabokov, o němž už bylo u nás napsáno poměrně mnoho, je představen zejména ve svém vztahu k židovství, Nikolaj Erdman především jako autor satirických dramát dvacátých let, a jen jako třetinku na dortu Ryčlová uvádí jeho autorství populárního *Mrazíka*. Irina Ratušinská jako jediná z pojednávaných osobností ještě žije. Ryčlová ji ukazuje jako básničku a vášnivou bojovnici za svobodu poetického i společenského slova.

Dá se říci, že i pro odborníky známé skutečnosti a detaily tvorby uváděných spisovatelů a režisérů jsou v esejích I. Ryčlové podány v nových souvislostech a po mnoha stránkách doplněny o nová fakta. Zvláštností těchto kapitol je úzká spjatost díla a životního osudu každé osobnosti, přesná dokumentace namnoze velmi strastiplné biografie, v níž vždy dominuje boj o dílo, o jeho svobodné vytvoření a uplatnění. Setkáváme se tu s tvůrci, kteří byli nuceni ke kompromisům, jak o nich před časem psal V. Kaverin v souvislosti s Bulgakovovým *Molièrem*: autor ve snaze zachránit podstatu díla si počíná jako ještěrka, které mohou ulomit ocas, ale ona zůstává naživu. Ryčlová vypráví i o spisovatelích, pro něž kompromis byl nepřijatelný (Lunc) a jejichž tvorba k nám zpravidla přichází se zpožděním. Mimořádný případ je Venedikt Jerofejev. Jeho příběh je v knize vylíčen až dramaticky, v jeho „dobrodružných“ i intimních aspektech, ale hlavně v tom, jak málo dbal na realizaci svých prací a jak právě tato tvorba en passant a za tragických okolností je dnes přijímána jako „klasika“.

Eseje I. Ryčlové jsou psány v dynamickém stylu, autorka v nich neskrývá své subjektivní vidění věcí, ale současně se opírá o přesná a dokumentovaná fakta, o důkladné studium látky. Uvádí v závěru seznam použité literatury i jmenný rejstřík a také otiskuje mnoho dokumentů a fotografií. Grafická úprava knihy, která je dílem Roberta V. Nováka, má avantgardní, řekl bych až reprezentativní charakter. Až na několik nevýznamných maličkostí jsem nenalezl na knize podstatných nedostatků. Právě naopak, myslím, že tuto publikaci naše rusistika a naši divadelníci velmi potřebovali.

Miroslav Zahradka

Kvalitní monografie a její otevřená místa

Hochel I.: Příběh ako princíp. Ladislav Ballek. Vydalo Literárne informačné centrum, Bratislava 2005, 183 s.

Milé, nevtrávané fotografie zdobí monografii Igora Hochela o autorovi, který – spolu s jinými – dominuje v slovenské literatuře od poslední třetiny 20. století – Ladislava Balleka (roč. 1941), v posledních letech velvyslance Slovenska v České republice. Již kalendárium jeho života a díla, které je součástí publikace, svědčí o mnohém a především o tom, že Ballek, syn slovenského finance z Oravy a spíšské matky, prožil a prožívá bohatý, vnitřně rozporný život plný nálezů i ztrát, ideálů i deziluzí – jako takřka všichni představitelé

jeho generace, ale i generací jiných, generace, která intelektuálně vyspívala v 60. letech 20. století. Na jedné straně kritika, „poezie všedního dne“, tragický „osud člověka“ a hledání dobra, šířavá skepse, mučivý vztah otců a dětí, na straně druhé jistá dávka smíření a přizpůsobení, současně však i nalezení útočiště v minulosti a také odhodlání stát na svém i v úzce vykolikovaném prostoru, komunikovat se společnostmi a do jisté míry vycházet vsříc jejím protikladným pohybům, neboť ani ona nebyla nikdy zcela nehybná – vycházet vsříc, ale vždy svébytně, samostatně, samorostle. Takových typů literárních tvůrců bylo na Slovensku let 1945-2005 řada: snad to bylo dáno menší mírou nesmiřitelnosti, jaká se projevovala vždy a projevuje se dosud v českých zemích od znárodnění a kolektivizace zemědělství, přes katovské politické procesy, pronásledování církvi a náboženství až po prověřkové normalizační komise s berufsverbotovými důsledky pro neposlušné až po nová kádrování či pokusy o ně v letech nedávných. Toho byla slovenská společnost přece jen v těch nejhorších projevech poněkud ušetřena, i když i na to jsou v slovenské komunitě zcela zákonitě různé názory od Zajacových, Mikulových, Hochelových až po Marčokovy anebo Ťažkého. Ostatně píše o tom i sám autor Igor Hochel, když dává do opozice dvě postavy slovenské politiky 70. a 80. let minulého věku – pouhého ideologa na straně jedné a básníka a ideologa na straně druhé – takový spor v tehdejší českém establishmentu zřetelně chyběl.

Hochel vyvozuje Ballekovo dílo z širších souvislostí slovenské literatury 60. let, když jmenuje jeho soupeřníky, ačkoli osudem, založením i dílem přece jen různé, mj. Jána Johanidese, Rudolfa Slobodu, Vincenta Šikulu, Petera Jaroše, Jána Lenča, Pavla Vilikovského a další, kteří již mohli vycházet z průlomů Ladislava Mňačka či Alfonze Bednára.

Jádrum autorova výkladu Ballekova díla jsou tu jeho prózy *Útek na zelenú lúku* (1967), *Púť červená ako Ialía* (1969), *Biely vrabec* (1970), *Južná pošta* (1974), *Pomocník* (*Kniha o Palánku*, 1977), *Agáty* (*Druhá kniha o Palánku*, 1981), *Lesné divadlo* (1987), *Čudný spáč zo Slovenského raja* (1990), *Trinásty mesiac* (1995) a ovšem in margine také publicistika *Letiace roky a Zlatý stôl*. Hochel vychází z představy, která na Slovensku od roku 1989 zásluhou některých ambiciózních kritiků a literárních vědců, často pozdějších politiků převládla, totiž, že slovenská literatura vždy úzce závisela na konkrétní kulturní politice státu, tedy na politické moci. Není to zase tak velký objev, když si uvědomíme, že tomu tak bylo i je vždy a všude, jen mechanismy tohoto prosazování jsou pokaždé jiné. Nicméně je zřejmé, že je tu myšlen tzv. totalitní, resp. autoritativní společenský systém, v němž tyto mechanismy fungovaly přímočaře, nezastřeně, nekamuflovaně, často se značnou a otevřenou brutalitou i v dobách zdánlivě atypických.

Hochelova kniha je v dobrém slova smyslu knihou otevřenou: v tom, že cituje sine ira et studio, odkazuje na autory sekundární literatury bez ohledu na jejich dobové ukotvení a světonázorovou orientaci, i když k nim přirozeně čas od času zaujme i ostré kritické stanovisko (je až šokující, kdo všechno ze Slováků a Čechů o Ballekovi od 60. let po dnešek psal); v tom jde o knihu vědeckou, seriózní, do značné míry komplexní, vícespektrou, přesnou, nehledě na to, že ji autor stylizoval jako poutavý příběh jednoho lidského, tvůrčího života. Autorova opravdovost a kritičnost nám umožňuje, abychom v jeho kvalitní monografii ukázali alespoň dvě tzv. otevřená místa, polohy, v nichž se jeho práce otvírá k dalším výkladům, transcendentím a souvislostem. První bych nazval „slovenská literatura a svět“: zdá se mi, že Ballekovo dílo přímo volá po takové kontextualitě, jež je v úvodu jen generačně naznačena tím, že „nová literatura“ měla již ve své době k dispozici často v českých překladech díla Franze Kafky, Jamese Joyce, Antona de Saint-Exupéry, Jeana

Paula Sartra, Alberta Camuse, Françoise Saganové, celou Lost Generation a další. Bylo by k nim však dobré připojit také jejich učitele a těmi byli i velcí Rusové 19. století, kteří na Slovensku, jak známo, působili přímo a dlouho. Neboť sami Euroameričané se k této guruovské úloze ruské literatury sami otevřeně hlásí. Problém spočívá také v tom, nakolik se tyto světové souvislosti, jinak řečeno znalost moderní světové literatury, tedy to, zda to domácí spisovatelé měli skutečně načteno, projevíly výrazněji v jejich tvorbě – v aplikaci na českou literaturu konce 50. a počátku 60. let minulého století bych mohl říci, že opravdu jen slabě nebo nezaznamenatelně – to všechno přišlo až o něco později. Je tu paradox, na něž upozornil jeden z bývalých sovětských disidentů Alexandr Zinovjev: tzv. stagnace u obou našich národů – hlavně 70. léta 20. století – přináší kromě nesporných negativ a vývojových katastrof – také vynucenou příležitost k zastavení a ohlédnutí; ztrácí razanci, ale získává hloubku a tím i schopnost tvorby radikální metafory: taková jsou třeba prozaická díla Okudžavova z té doby, stejně jako Ballekova – tedy z oněch „báječných let pod psa“.

Za druhé otevřené místo jsem si vybral nezbytí znovu nahlížet imanenci literárního vývoje: bylo by opravdu tragické, kdyby se literatura vyvíjela podle usnesení politických stran nebo cen ropy; zatím tomu tak asi nikdy nebylo a nebylo tomu tak ani v slovenské literatuře. To se jen zdá, že to podstatné je v tom, že literatura na povrchu podléhá mocenským tlakům: uvnitř literárního organismu pokračuje budování vnitřní hlubinné návaznosti, vlastní imanence pohybu a smyslu – to se pak vyjevuje ve chvíli, kdy bouře hněvu pomine, a ukáže se v plné síle a kráse. Ballekových děl si cenili lidé 70. a 80. let, cení si jich i nyní právě pro jejich cestu do hlubin, na nichž nepohodlně leží i současné dění. V tomto spodním proudu vnitřní pravdivosti je literatura svébytným, autonomním tvůrčím aktem, který ve své hlubinnosti překoná povrchové, dobově vymezené pnutí. V tom je také naděje nejen slovenské literatury, ale literatury jako kreativity jako takové. Totiž, že ani zahlcena povrchovým děním neztrácí vnitřní integritu, jež ji zajišťuje – když ne nesmrtnost – tedy alespoň dlouhověkost.

Ivo Pospíšil

Putování (nejen) ruskou prózou

Svatoň, V.: Proměny dávných příběhů. O poetice ruské prózy. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Pardubice 2004, 344 stran.

Kniha pražského literárního vědce Vladimíra Svatoně zahrnuje průřezově jeho produkci od sedmdesátých let 20. století až do doby vydání knihy. Hned v jejím úvodu čteme: „Nikdy mne příliš neuspokojoval genetický výklad literárních skutečností ... Nemohl jsem se smířit s představou, že smysl uměleckých výtvorů (ale i jiných faktů a událostí uměleckého života) bude postižen, jestliže se historik omezí na bezprostřední rekonstrukci okolností jejich vzniku, ať už má přitom na zřeteli okolnosti autorovy biografie nebo sociálních poměrů jeho doby.“¹ Skutečně pak celá kniha směřuje k jiným pohledům, třebaže jí historická poučenost, znalost reálií, vědomí historických i sociálních procesů není ani v nejmenším cizí. Jen jakoby poodchází – stejně jako literatura, o které píše – od prvoplánového

¹ Svatoň, V.: Proměny dávných příběhů. O poetice ruské prózy. Pardubice 2004, s. 5.